

Kovács Andrea

Szekvenciák a középkori Magyarországon — I.

Tételkészlet és rítusterületek

A középkori liturgikus zene kutatása, mely a nyugati országokhoz képest Magyarországon igen későn, a XIX. század második

Kovács Andrea egyházzenetörténész, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoportjának vezetője.

felében indult meg, kezdetben elsősorban liturgiátörténeti, könyvészeti és irodalmi irányultságú volt.¹ Az első zenei vonatkozású írások az 1940-es évek elejétől láttak napvilágot, majd a 60-as évek közepétől kezdve folyamatosan körvonalazódtak a kutatás egymást segítő, támogató részterületei. Szinte egy időben kezdődött el a források tanulmányozása és kiadása,² a hangjegyzírás-, dallam- és műfaj-, valamint liturgiátörténet kutatása, eredményeinek közreadása.³ A zenei részterületek közül a többévtizedes összehasonlító-elemző dallam- és műfaj történeti kutatások eredményeként megjelent a középkori magyar zsolozsmaforrások antifóna- és responzóriumkészletének tónus és típus szerint rendezett, több ezer tételt tartalmazó, hatalmas gyűjteménye.⁴ A mise-műfajok közül a közép-európai —magyar, lengyel, cseh, morva— ordinárium-tételek repertoár- és dallamkatalógusa a közelmúltban készült el.⁵

Kissé nehezebb helyzetben vagyunk, ha a mise egyetlen, születése pillanatától verses műfajának, a szekvenciának a magyar forrásokban szereplő tételkészletét szeretnénk áttekinteni. A kutatást ezen a területen is a XIX. század végén kezdődő, elsősorban liturgiátörténeti és irodalmi érdeklődés inspirálta. Elsőként Dankó József adott közre tizennyolc szekvenciaszöveget a magyar szentek tiszteletére írt latin verses alkotások között.⁶ Negyven évvel később Babits Mihály az *Amor sanctus*-ban közölte hét, nemzetközileg elterjedt tétel latin eredetijét magyar fordításával együtt, és egy, csak magyar forrásból, egy XV.

¹ A kutatástörténetről lásd: DOBSZAY László: „A középkori magyar liturgikus zene kutatása”, *Magyar Egyházzene* VII (1999/2000) 131–150.

² Lásd: FALVY Zoltán—MEZEY László (ed.): *Codex Albensis. Ein Antiphonar aus dem 12. Jahrhundert*. Budapest–Graz 1963, majd az 1980-as évek elején induló *Musicalia Danubiana* sorozatot.

³ A tájékozódáshoz lásd: DOBSZAY László: „Áttekintő bibliográfia az utóbbi évek gregorián vonatkozású irodalmából”, *Magyar Egyházzene* I (1993/1994) 493–498. DÉRI Balázs (összeáll.): „Magyar Egyházzene I–X. Tartalomjegyzék”, *Magyar Egyházzene* XI (2003/2004) 143–191. A magyar zenetudomány bibliográfiája a *Zenetudományi Dolgozatok* kötetében, stb.

⁴ DOBSZAY László—SZENDREI Janka: *Antiphonen. Monumenta Monodica Medii Aevi V/1–3*. Bärenreiter, Kassel, Basel, etc. 1999. Uő: *Responsories I–II. in modes 1–8*. Balassi Kiadó, Budapest 2013.

⁵ KISS Gábor: *Ordinariums-Gesänge in Mitteleuropa. Repertoire-Übersicht und Melodienkatalog*. Monumenta Monodica Medii Aevi Subsidia Band VI. Bärenreiter, Kassel, Basel, etc. 2009.

⁶ Josephus DANKÓ: *Vetus Hymnarium Ecclesiasticum Hungariae*. Budapest 1893.

századi zágrábi misekönyvből ismert szekvencia szövegét.⁷ Ezt követte a több mint fél évszázaddal ezelőtt, 1956-ban megjelent, a középkori Magyarország szekvenciáit immár dallamaival együtt bemutató első, s mindmáig egyetlen gyűjtemény, Rajeczky Benjamin *Melodiarium Hungariae Medii Aevi. I. Hymni et sequentiae* című kötete Radó Polikárp forrásismertetésével.⁸ A kiadvány a magyar könyvtárakban 1942–44-ben fellelhető valamennyi —tehát nem csak magyar eredetű— kézirat, kézirat töredék és a nyomtatott liturgikus könyvek kézírásos bejegyzései alapján készült. Központi részét a dallamtár alkotta, melyet strófa- és ambitusmutató, a szekvenciadallamok forrás- és kiadványjegyzéke, valamint jegyzetek (himnusz- és szekvenciatörténet, stíluscsoportok, magyar alakítás, kései nyomok) egészítettek ki. A Radó Polikárp által írt bevezetőben az általános ismertetést a felhasznált kéziratok, valamint a himnuszok, illetve szekvenciák jegyzéke követte. Kissé megnehezítette a kötet használatát, hogy a forrásjegyzékben Radó —egy korábbi kiadványának sorrendjét és számozását követve— sem eredet, sem tartalom szerint nem csoportosította a kéziratokat. Együtt szerepeltek a külföldi és magyar szerkönyvek, eredetükre az általános ismertetésben, sorszámmal történt utalás. Az összeállító nem jelezte azt sem, hogy mely forrásokban találhatók himnuszok és melyekben szekvenciák, így azok meghatározása csak a két műfajjegyzék alapján lehetséges. Radó a himnusz- és szekvenciajegyzékben alfabetikus rendben közölte a tételeket, a forrásjegyzék számaival utalva azokra a szerkönyvekre, amelyekben szerepelnek. A kötetben közreadott középkori magyar szekvenciakészlet meghatározásához ezért először a források, majd azok alapján a tételek számbavétele, csoportosítása szükséges.

A szekvenciajegyzék adataiból visszakövetkeztetve 37 külföldi⁹ és 39 magyar¹⁰ szerkönyv, továbbá 26 kézirat töredék, illetve kézírásos bejegyzés¹¹ tartalmaz szekvenciát, vagy más szóval *prosa*-t. A jegyzékben Radó —meglepő módon— számos alkalommal nem mise-, hanem zsolozsmaforrásra utalt.¹² A 297 darabot magába foglaló lista a tételek közül 84-et csak külföldi forrásokból regisztrált (1. táblázat), 21-et kézirat töredékekből és/vagy nyomtatványok kézírásos bejegyzéseiből (2. táblázat), további 12-t pedig egy tévesen magyar

⁷ BABITS Mihály: *Amor sanctus. Szent szeretet könyve. Középkori himnuszok latinul és magyarul.* Magyar Szemle Társaság, Budapest 1933.

⁸ Zeneműkiadó Vállalat, Budapest.

⁹ A forrásokra Radó számaival utalunk. 1, 18, 20, 28, 32, 36, 39, 41, 42, 44, 45, 47, 49, 50, 54, 58, 59, 60, 63, 64, 68, 70, 73, 74, 80, 85, 86, 89, 101, 103, 124, 125, 126, 131, 137, 140, 148.

¹⁰ 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 23 (b, c, d, e, f, g), 25, 37, 38, 43, 72, 78, 79, 83, 84, 87, 88, 90, 92, 93, 100, 119, 132, 142, 143, 144, 145.

¹¹ 29, 30, 48, 69, 97, 98, 99, 104, 105, 108, 109, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 127, 128, 129, 130, 133, 135, 136, 141.

¹² Külföldi: 32, 39, 41, 42, 44, 50, 54, 58, 59, 60, 63, 64, 103, 140. Magyar: 37, 43, 78, 79, 87, 90, 92, 93, 100, 132.

eredetűnek tartott cseh kódexből.¹³ A jegyzékben három szekvencia szöveg-variánsai önállóan is megjelentek,¹⁴ a kommúnis *Spe mercedis et coronae* pedig a vértanúk közös tételeként és Becket Tamásra alkalmazott szövegével is közölve lett. Egyszer szerepelt viszont két, azonosan kezdődő, de eltérően folytatódó szekvencia.¹⁵ Mindezek alapján —egyelőre figyelmen kívül hagyva a megjelenés óta felbukkant források anyagát— a Radó jegyzékében szereplő tételek közül csak 197 tekinthető a magyar énekkészlet részének, ha pedig a több esetben nehezen meghatározható vagy bizonytalan származás, ill. későbbi használok miatt eltekintünk a töredékektől és kézírásos bejegyzésektől, akkor 176.

1. táblázat: Külföldi források tételei.

<i>Ad auram post meridiem</i>	<i>Inviolata mater integra</i>
<i>Ad honorem matris Dei</i>	<i>Inviolata intacta et casta</i>
<i>Ad honorem summi regis</i>	<i>Iubilemus Deo trino</i>
<i>Adoremus Deum fortem</i>	<i>Iubilemus in hac die</i>
<i>Ad praeclara festa regis</i>	<i>Laetabundus plaudat mundus</i>
<i>Advenisse Christum Dominum</i>	<i>Laudes Deo concinat orbis</i>
<i>Aeterna regis munera</i>	<i>Laudet omnis spiritus</i>
<i>Alma Redemptoris mater</i>	<i>Laus tibi Christe filio Mariae</i>
<i>Atque proiectus in ipso</i>	<i>Laus tibi Christe qui sapit</i>
<i>Ave gemma confessorum</i>	<i>Laus tibi Deus</i>
<i>Ave gemma virtuosae</i>	<i>Magna summae Trinitati</i>
<i>Ave persignis martyr</i>	<i>Magnificet confessio</i>
<i>Ave plena singulari</i>	<i>Magnum te Michaellem</i>
<i>Ave praeclara Dorothea</i>	<i>Maiestati sacrosanctae ... ecclesia</i>
<i>Ave Virgo virginum</i>	<i>Maiestati sacrosanctae militans</i>
<i>Castae matris ante thronum</i>	<i>Martyris egregii triumphos Vincentii</i>
<i>Casti mira vis amoris</i>	<i>Meritorum retributor</i>
<i>Congraudeat fidelis concio</i>	<i>Mundi decor mundi forma</i>
<i>De novo Bethlehem agmine</i>	<i>Mundi restauratio</i>
<i>Dies est laetitiae</i>	<i>Nomen Iesu sublimatum</i>
<i>Dies ista cum</i>	<i>O Maria mater Christi</i>
<i>Dignis extollamus laudibus</i>	<i>Omnes odas nunc melodas</i>
<i>Dulce melos cum concentu</i>	<i>Pangat chorus in hac die</i>
<i>Eia mater nos agnosce</i>	<i>Parare vitae gaudia</i>
<i>Eia pater nos agnosce</i>	<i>Perpes sedes gloriae</i>
<i>En martyr is Laurentii</i>	<i>Plausu laeto iubilemus</i>
<i>Ex Aegypto Pharaonis</i>	<i>Plebs fidelis ... Edmundi</i>
<i>Exsultent filii sponsae</i>	<i>Potens rector verax Deus</i>
<i>Felix concio cum tripudio</i>	<i>Qui sunt isti qui volant ut nubes per aera</i>
<i>Festum Mariae venerantes</i>	<i>Quo rosae flavescunt</i>
<i>Florem mundus protulit</i>	<i>Regem regum veneremur</i>

¹³ 11: H–Bn 93. *Ave caro Christi regis, Ave Martha gloriosa, Dilecte Deo Galle perenni, Hanc dieculam orbis, Hodiernae ... martyris Dei, Illibata mente sana, Interni festi gaudia, O fons summae pietatis, Plaudant chori monachorum, Pleno cantu cordis omnis, Psallat laude competenti, Vito plaudat omnis aetas.*

¹⁴ *Catharinae/Sanctissimae virginis votiva festa recolamus, Hic/Iste sanctus cuius hodie, Laus tibi Christe fili Dei unigenite.*

¹⁵ *Virgini Mariae laudes ... Eva tristis abstulit, Virgini Mariae laudes ... O beata domina.*

<i>Grates Salvatori ac regi Christo Deo solvant</i>	<i>Salve mitis et benigne</i>
<i>Haec Bernardi patris festa</i>	<i>Sancti belli celebremus</i>
<i>Haec est sancta sollemnitatis insignita</i>	<i>Sancto Erasmo psallat</i>
<i>Haec est sancta sollemnitatis laudetur Sancta Trinitas</i>	<i>Serpens antiquus vicit in ligno</i>
<i>Hic est dies celebrandus</i>	<i>Sospitati dedit aegro</i>
<i>Hoc in natalicio</i>	<i>Speciosus forma</i>
<i>Hodiernae ... in viri Dei</i>	<i>Splendor dies stella</i>
<i>In eadem quippe carnis</i>	<i>Superni Patris Filius</i>
<i>In hac die Iesu pie</i>	<i>Supernorum civium</i>
<i>In honorem summi regis</i>	<i>Via vita veritas</i>
<i>Inter signa victricia</i>	<i>Virginis in gremio</i>

2. táblázat: Kézirattöredékek és/vagy nyomtatványok kézírásos bejegyzései.

<i>Agni paschalis esu</i>	<i>Illuminare Ierusalem</i>
<i>Alleluia: Ad cenam hodie</i>	<i>In Wolfgangi canamus</i>
<i>Beatus hic servus</i>	<i>Laudes Dei Cracovia</i>
<i>Benedictio trinae Unitati</i>	<i>Laus sit regi gloriae</i>
<i>Carmen suo dilecto</i>	<i>Lux est orta populo</i>
<i>Christi matris insignia</i>	<i>Recordare Virgo Christi</i>
<i>Consolare munde tristis</i>	<i>Sancte Dei pontifex ... patriae</i>
<i>Dies laeta celebratur</i>	<i>Summi patris gratia</i>
<i>Dulcis Iesus Nazarenus</i>	<i>Thronus tuus Deus</i>
<i>Fervore devotionis celebremus eleimonis</i>	<i>Zyma vetus expurgetur</i>
<i>Iesu Christe rex superne</i>	

A *Melodiarium* második, átdolgozott kiadása 1976-ban látott napvilágot.¹⁶ A revízió nem érintette a tartalmat és a tételkészletet, csupán mutatók elhagyásával járt. Kimaradt a kötetből a forrásjegyzék magyar nyelvű változata, a himnusz- és szekvenciajegyzék, az ambitusmutató, valamint a szekvencia-dallamok jegyzéke forrásokkal és kiadványokkal.

A hat évvel később, 1982-ben megjelentetett *Pótkötet* tíz új forrás anyagát adta közre. A dallamtárat megelőző bevezetésben¹⁷ Rajeczky Benjamin Radó forrásleírására és szekvenciajegyzékére hivatkozva a hazai források számát részletezés, felsorolás nélkül 57-ben adta meg. Ám az, hogy mely kéziratokat tekintette ebbe a csoportba tartozónak, a Radó-jegyzék alapján nem rekonstruálható. Előfordulásuk száma szerint csoportosítva közölte viszont 205, általa a magyar terület tételeinek tartott szekvencia kezdősorát. A listában szerepelt 14, csak külföldi forrásból vagy kézíratos bejegyzésből dokumentált darab, melyek közül csupán néhányat tartalmaznak a később ismertté vált kéziratok vagy nyomtatott szerkönyvek.¹⁸ Ebben a jegyzékben is két különböző szek-

¹⁶ Editio Musica, Budapest.

¹⁷ 16–23.

¹⁸ *: nyomtatványokban vagy a kiadás után ismertté/hozzáférhetővé vált kéziratokban szereplő tétel. *Alleluia: Ad cenam hodie*, *Benedictio trinae Unitati*, *Christi matris insignia**, *Consolare munde tristis*, *Dies laeta celebratur**, *Dulcis Iesus Nazarenus**, *Fervore devotionis celebremus eleimonis**, *Illuminare Ierusalem*, *In Wolfgangi canamus**, *Laudes Dei Cracovia*, *Laus tibi Christe qui sapit*, *Lux est orta populo**, *Sancte Dei pontifex ... patriae*, *Summi Patris gratia**.

venciaként jelent meg a *Catharinae/Sanctissimae virginis votiva festa recolamus* tétel, ugyanakkor az összeállító csak egyszer regisztrálta a *Virgini Mariae laudes* két eltérő darabját. Ezek szerint tehát a Rajeczky által felsorolt 205 tételből csak 190-et tarthatunk teljes bizonyossággal a magyar anyaghoz tartozónak.

Mindeközben elkezdődött egy szűkebb terület készletének meghatározása kizárólag nyomtatványok felhasználásával. A *Melodiarium* második kiadásának és pótkötetének előkészítése, illetve megjelenése idején Török József egy rész hagyomány, a pálos rend szekvenciakészletét három nyomtatott misszálé alapján állította össze.¹⁹ A 83 tételt tartalmazó betűrendes incipitjegyzékben a nagy nemzetközi repertóriumok vonatkozó helyein kívül az összevetésre szolgáló nyomtatott magyar misszálék előfordulásai is szerepeltek.²⁰

A kéziratos források feltáratlanságát látva Holl Béla az 1980-as évek elején hatalmas vállalkozásba kezdett, melynek célja a középkori magyarországi liturgikus költészet — benne a szekvencia — új, kritikai kiadása volt. Tervei szerint a szövegközlést kiegészítette volna a verses liturgikus tételek kezdősor-mutatója (*Repertorium*), a források teljes bibliográfiai és tartalmi leírása, valamint az azokhoz készített mutatók. Miután az anyaggyűjtést a '80-as évek végén befejezte, Holl Béla hozzálátott a feldolgozás és szerkesztés munkájához, de a kiadás előkészítése közben elhunyt. Kéziratos hagyatékából a *Melodiarium* Pótkötetének megjelenése után harminc évvel Körmendy Kinga rendezte sajtó alá a 137 középkori magyarországi mise- és zsoltosmaforrást feldolgozó *Repertorium*-ot.²¹ A magyar eredetű kódexekben és nyomtatványokban előforduló verses liturgikus szövegek alfabetikus kezdősor-mutatójában együtt szerepelnek a zsoltosma (himnusz, verses officium) és a mise (Alleluia-verzus, szekvencia, trópus), valamint néhány középkori eredetű kanció incipitjei. Az 51 kéziratos és 26 nyomtatott miseforrás alapján készült jegyzék 256 szekvenciát tartalmaz.²² Ebből tíz figyelmen kívül hagyható, mert vagy egy másik tétel szövegvariánsaként vagy hibás olvasat, tévedés folytán került a repertóriumba.²³

¹⁹ TÖRÖK József: *A magyar pálosrend liturgiájának forrásai, kialakulása és főbb sajátosságai (1225–1600)*. Római Katolikus Hittudományi Akadémia, Budapest 1977. 145–163.

²⁰ A szerző az 1514-es pálos misekönyv szekvenciáinak számát az összefoglalásban (157. o.) 65-ben adja meg, a gyűjteményben viszont 66 tételt regisztrál. A misszáléban szerepel, a felsorolásból viszont kimaradt a *Regem regum veneremur* kezdetű Lipót-prosa.

²¹ KÖRMENDY Kinga (szerk.): *Holl Béla: Repertorium Hymnologicum Medii Aevi Hungariae. Initia Hymnorum, Officiorum Rhythmicorum, Sequentiarum, Troporum, Versuum Alleluaticorum Cationum-que*. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest 2012.

²² Az előszóban említett 257 helyett.

²³ *Ave/Salve porta perpetuae lucis fulgida, Gaude Christi sponsa/Gaude sponsa Christi, Gaude mater/Gaude Virgo mater Christi quae per aurem concepisti, Gaudet/Congaudet angelorum chori, Grates nunc omnes reddamus, Laus tibi Christe/Laus tibi sit Christe Fili Dei unigenite, Laus tibi Christe Patris optime/optimi Nate, O bone/Agone triumphali militum regis summi, Sancte/Veni Spiritus consolator alme*. A jegyzékben a Margit ünnepére jelzett *Laus tibi Christe perennis* a hivatkozott forrásban valójában az Aprószentek napjára előírt *Laus tibi Christe Patris optime Nate* tétel.

További 16 darabot csak nyomtatványból,²⁴ hetet pedig utólagos kézírásos bejegyzésből regisztrál az összeállító.²⁵ Ugyanakkor nem szerepel a mutatóban 15 olyan prosa, melynek forrását tartalmazza a felhasznált kéziratok jegyzéke.²⁶ Így tehát a kiadvány szekvenciáinak tényleges száma 246, az utólagos bejegyzések nélkül 239.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a magyar szekvenciakészlet meghatározása a jelenleg rendelkezésre álló két nagy gyűjtemény (Rajeczky, Holl) alapján elsősorban a felhasznált források eltérő csoportjai miatt —hazai és külföldi kéziratok, töredékek s nyomtatványok bejegyzései, illetve magyar eredetű kéziratok, nyomtatványok és azok kiegészítései)— nehézségbe ütközik. A készlet újbóli számbavételét és áttekintését indokolja az is, hogy a több mint húsz éve lezárult kutatás és anyaggyűjtés óta jelentősen megnövekedett az ismertté vagy hozzáférhetővé vált kéziratok száma.

Az anyag összeállításához első tájékozódásként 84 kézirat és 23 nyomtatvány anyagát vizsgáltuk meg.²⁷ (lásd *Függelék: Forrásjegyzék*) Mivel végső célunk a teljes magyar szekvenciakészlet meghatározása, ezért igyekszünk valamennyi prosát tartalmazó forrást felkutatni. Ez azt eredményezi, hogy a feldolgozott kéziratok több szempontból is rendkívül változatosak. Korukat tekintve a XI. század vége és a XVIII. század közötti időszakból származnak, és közöttük igen eltérő könyvműfajú, rendeltetésű kódexek szerepelnek: misszálék (teljes, úti, céhes, magán, stb.), graduálék, szekvencionálék, kancionálék, szakramentarium, intonarium, stb. A műfaji, funkcionális változatosság miatt a forrásokban található tételek száma rendkívül eltérő: 1 és 88 között mozog. Ennek a szélsőséges mennyiségbeli különbségnek másik oka a szekvenciák közlés módja lehet. Mivel a tételeket tartalmazó gyűjtemény (*sequentionale* vagy *prosarium*) ritkábban önálló kötetben, gyakrabban a misszálék vagy graduálék végén —az esetek többségében kivitelezésben határozottan elkülönülő egységként— kapott helyet, a kódexek legsérülékenyebb részéhez tartozott, és sok esetben hiányo-

²⁴ *Benedicta sit sancta Trinitas deitas aeterna, Benedictus es Domine Deus ... atque gloriosus, Cenam cum discipulis Christe, Diadema salutare toto corde nos laudare, Dies laeta celebretur, Dulce lignum adoremus, Dulcis Iesus Nazarenus, Fervore devotionis celebremus eleimonis, Gaudeamus hodie et immensae laetitiae, Hac clara die turma festiva dat praeconia, Lux fulget, Laude lauda gens Slavorum, Regem regum veneremur, Salve mitis et benigne, Salve sancta facies, Stella maris ave gratia summa plena.*

²⁵ *Ave Dorothea rosa speciosa, Christi matris insignia, Ecce panis angelorum, In Wolfgangi canamus, Recordare Virgo Christi, Summi Patris gratia, Thronus tuus Deus.*

²⁶ Zárójelben a Repertorium szíglumai: *Ad honorem matris Dei* (M39), *Ave hierarchia caelestis et pia* (M33), *Caelestis te laudat chorea* (M09), *Christi sponsa et decora* (M39), *Christo regi iubilemus* (M30), *Conceptio Mariae Virginis* (M09), *Gaude virgo nobilis quae cum esses nubilis* (M09), *Hodiernae festum lucis et sollemne vitae ducis* (M09, M14, M15, M29, M39), *Hymnus Deo laudis detur* (M39), *Illibata mente sana* (M09), *Interni festi gaudia* (M3), *Postquam Iesus sic cenavit* (M39), *Salve fratrum dux minorum* (M39), *Salve salutis ianua* (M39), *Te deprecemur in excelsis* (M39).

²⁷ A következő források feldolgozása még várat magára: Kéziratok: H–Bn 95, 359, H–EG U₂ VI. 5, RO–Sb 7.V.1, 9.V.1, SK–BRm EL 11, EL 13, TR–Itks 49. Nyomtatványok: *Missale Strigoniense* 1486, 1491, 1495, 1501, *Missale Paulinorum* 1490, 1537. A töredékek anyagától és a nyomtatványok kézírásos bejegyzéseitől egyelőre eltekinttünk.

san, töredékesen maradt fenn. Éppen ezért elengedhetetlennek látszik a prosariumokon kívül az adott forrás anyagának teljes, átfogó vizsgálata, amit további három tényező is indokoltá tesz. 1) Néhány szerkönyv nem különálló gyűjteményben, a kódex legvégén, hanem —a forrás egészében vagy az egyházi év egy bizonyos szakaszában— az adott ünnepnapnál liturgikus helyére beillesztve, az Alleluia után közölte a szekvenciákat.²⁸ Ez az elrendezés elvétve még nyomtatványokban is tovább élt.²⁹ 2) Nem volt ritka az a megoldás sem, mely szerint a függelékszerűen egy csoportban közölt szekvenciákon kívül néhány tétel —leggyakrabban Dorottya, Visitatio, Transfiguratio és a votív misék prosái— a korpuszban jelent meg. Míg Sarlós Boldogasszony tétele a nyomtatványokban már átkerült a prosariumba, addig a Színeváltozás szekvenciája —bár a nyomtatott misekönyvek állandó darabjává vált— továbbra is a főszövegben maradt.³⁰ 3) Annak ellenére, hogy viszonylag ritkán, elsősorban pálos szerkönyvekben tűnnek fel, mégis igen fontos információval szolgálnak a szekvenciákra utaló rubrikák, melyekkel jellemzően csak a temporáléban,³¹ néhány esetben azonban a szanktoráléban³² is találkozhatunk. Jelentőségüket nagyban növeli az a tény, hogy segítségükkel abban az esetben is hozzáférhetőleg képet kaphatunk egy forrás szekvencionálójáról, ha maga a gyűjtemény nem, vagy csak részben maradt fenn.³³

A magyar szekvenciakészlet meghatározásával egy időben arra a kérdésre is keressük a választ, hogy az összrepertoáron belül mely tételek tekinthetők a törzsanyag részének gyakori előfordulásuk, több magyar püspökségben való elterjedtségük miatt, illetve hogy kimutathatók-e egyes egyházmegyéket, intézményeket jellemző darabok. E kérdések megválaszolását két körülmény nagyban megnehezíti. Az egyik a szekvenciákat tartalmazó források fennmaradásának főntebb tárgyalt esetleges volta. Egy tétel hiányát vagy ritka felbukkanását nemcsak ismeretlensége vagy szándékos mellőzése okozhatja, hanem a kódexek sérülései, lakúnái is. Ezért az egyes szekvenciák előfordulására vonatkozó számbeli, statisztikai adatokból csak kellő óvatossággal és körültekintéssel vonhatók le következtetések. Ugyanakkor eredményeiket sem hagyhatjuk teljes egészében figyelmen kívül, hiszen bizonyos tendenciákat, preferenciákat mégis jeleznek. A másik nehézséget az okozza, hogy a középkori Magyarország püspökségeiből rendkívül egyenlőtlen számban állnak rendelkezésre

²⁸ A–GÜ 1/43, H–Bn 216, 222 (csak a karácsonyi időszakban), 435, RO–Sb 665, 759.

²⁹ Pl. *Missale Strigoniense*, Nürnberg, 1498, *Missale Ultramontanorum* (csak a karácsonyi időszakban).

³⁰ Vö. DÉRI Balázs: „Színeváltozás ünnepe az 1484-es, nyomtatott *Missale Strigoniense*-ben”, *Magyar Egyházzene* XVIII (2010/2011) 301–308, különösen 303–305. Az *Adest dies celebris* Színeváltozás ünnepénél (144^r) szerepel a jelzett nyomtatott misszáléban, ld. DÉRI Balázs (kiad.): *Missale Strigoniense, id est Missale secundum almae ecclesiae Strigoniensis, impressum Nurembergae apud Anthonium Koburger, anno Domini MCCCCLXXXIII* (RMK III 7). Argumentum Kiadó, Budapest 2009. (Monumenta Ritualia Hungarica I = Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum XVI).

³¹ A–GÖ 107, H–Bn 219, Fol. lat. 3522, Ms. Mus 7240, H–Efkö I. 20, *Missale Paulinorum*, Velence 1514.

³² H–Bn 92, 222 (szanktoráléban elvétve).

³³ Például A–GÖ 234, HR–Zu 168.

zésünkre források. A vizsgált szerkönyvekből 30 az esztergomi egyházmegyéhez, illetve az annak liturgiáját átvevő pálos rendhez köthető. Az esztergomi egyházmegyén kívül ma nem rendelkezünk az érsekség többi püspökségének székesegyházi liturgiáját megörökítő forrással,³⁴ csupán plébániai vagy magánhasználatra szánt graduálékkal, misekönyvekkel, valamint kilenc, a központi rítushoz képest egyéni megoldásokat tartalmazó, ezért külön csoportot alkotó észak-magyarországi, felvidéki kódexszel. A déli egyházmegyek közül Zágrábból 24, Erdélyből pedig 11 kézirat állt rendelkezésünkre. Az egyházmegyes forrásokon kívül tíz magyarországi szerzetesrendi kódexet —négy-négy ferences és domonkos, valamint egy-egy ágostonos és premontrei— is bevontunk vizsgálatunkba. A nyomtatott misekönyvek (esztergomi, pálos, pécsi, zágrábi és a ma közelebből meg nem határozott *Missale Ultramontanorum*) mellett közvetett adatokkal szolgálnak az ordináriuskönyvek (esztergomi, egri, szepesi), melyek tanúságát szintén figyelembe vettük.

A rendelkezésünkre álló magyar eredetű kéziratokban és nyomtatványokban 283 szekvencia vagy annak divíziója, illetve incipitje található. Közülük 132 tétel, a teljes anyag közel 50%-a csak egy-egy hagyomány forrásaiban, és ott is rendkívül ritkán, egy-két szerkönyvben szerepel. Igen kevés azoknak a prosáknak a száma —esztergomi és zágrábi kéziratokban kettő-kettő, esztergomi nyomtatványokban öt—, melyek gyakoribb előfordulásuk miatt az adott tradíció törzsanyagának tekinthetők. Ugyanakkor a püspökség kódexeiben csak elvétve felbukkanó tételek közül öt kivételével valamennyi bekerült a zágrábi nyomtatott misekönyvbe, az esztergomi különböző kiadásaiba viszont csupán négy. Ezek a hazai szerkönyveinkben ritka szekvenciák legnagyobb számban (47) az esztergomi és pálos kéziratok forrásokban tűnnek fel.³⁵ (3. táblázat)

3. táblázat: Esztergomi források tételei.

<i>Ad celebres rex caelice laudes cuncta</i> (Mihály)	<i>Iesus enim qui assumptus!</i> (<i>Rex omnipotens die</i>
<i>Ad honorem Christe tuum</i> (Páduai Antal)	<i>hodierna divíziója, Mennybemenetel)</i>
<i>Agni paschalis esu</i> (húsvéti idő)	<i>Laetabundus et canorus</i> (Imre)
<i>Aquas plenas amaritudinis</i> (Becket Tamás)	<i>Laudabilem virum adoremus</i> (Eligius)
<i>Ave novi luminis stella promens radium</i> (Mária)	<i>Laude celeberrima recolamus festa sacratissima</i>
<i>Caeleste organum hodie sonuit in terra</i> (kiskarácsony)	(pünkösöd)
<i>Caelestis te laudat chorea</i> (Kálmán)	<i>Laude Christo debita</i> (Miklós)
<i>Caeli regem attollamus ... qui per Annam radiare</i> (Anna)	<i>Laudes Christo solvat laetas</i> (Erasmus)
<i>Carmen suo dilecto!</i> (húsvéti idő)	<i>Laudes Deo concinat orbis</i> (húsvéti idő)
<i>Christo regi iubilemus</i> (Sienai Katalin)	<i>Magne Deus mirabilis</i> (Orsolya)
<i>Conceptio Mariae Virginis</i> (Mária Fogantatása)	<i>Nato canunt omnia</i> (kiskarácsony)
<i>Corona sanctitatis et immortalitatis</i> * (Adalbert)	<i>Nato patris sine matre</i> (Katalin)
<i>Exsultemus et laetemur et in Deo gloriemur</i>	<i>Nunc Crucis almae cantet gaudia</i>
(István vértanú Megtálálása)	(Szent Kereszt)

³⁴ Ma csupán egyetlen kézirat, a veszprémi pontifikále, és két nyomtatvány, az egri ordinárius és a pécsi misszale szolgál némi információval e három püspökség katedrális liturgiájáról.

³⁵ Vastag betű: törzsanyag, *: nyomtatványban is megtalálható tétel, !: csak rubrikában, incipittel szereplő darab.

<i>Felix virgo Barbara ex stirpe regum genita</i> (Barbara)	<i>Pangamus Creatoris atque Redemptoris gloriam</i>
<i>Festum agat totus mundus</i> (Jakab)	(húsvéti idő)
<i>Gaude mater Anna gaude</i> (Anna)	<i>Phaleratus vitis hostis praegnans exitiis</i> (Elek)
<i>Gaude virgo nobilis quae cum esses nubilis</i> (Barbara)	<i>Plebs fidelis iucundetur*</i> (Miklós)
<i>Glorietur totus mundus</i> (Ákos és társai)	<i>Potestate non natura</i> (húsvéti idő)
<i>Gloriosae Virgini choris in angelicis</i> (Mária)	<i>Redeundo per gyrum</i> (Móric és társai)
<i>Grates Deo et honor</i> (Afra)	<i>Salve mater misericordiae</i> (Mária)
<i>Grates Salvatori ac regi Christo Deo solvant</i> (húsvéti idő)	<i>Si vis vera frui luce*</i> (Szent Kereszt)
<i>Hac in die mentes pia</i> (Katalin)	<i>Sonent hymni Deo digni</i> (Egyed)
<i>Haec est sancta sollemnitas sollemnitas!</i> (húsvéti idő)	<i>Surgit virgo cum trophaeo</i> (Katalin)
<i>Hic oculis ac manibus</i> (hitvalló)	<i>Tibi Christe Redemptori</i> (Tolentinói Miklós)
<i>Interni festi gaudia</i> (Ágoston)	<i>Vitis palmas exstas verae*</i> (Remete Pál)

21 tétel rendi (4. táblázat), 19 zágrábi kódexekben található (5. táblázat), míg 18 erdélyi (6. táblázat), 11 pedig felvidéki szerkönyvekben jelenik meg. (7. táblázat) Ma nem ismerjük magyar kéziratok forrásból azt a 16 prosát, melyet csak nyomtatványok —szinte kivétel nélkül esztergomi misekönyvek— tartalmaznak. (8. táblázat)

4. táblázat: Rendi források tételei.

<i>Aurea virga primae matris Evae florens rosa</i> (Mária)	<i>Magdalenam planctu plenam</i> (Mária Magdolna)
<i>Ave Iesu Christe qui pro humana salute</i> (Jézus Szenvedéséről)	<i>Mater Patris Nati nata</i> (Mária)
<i>Ave mundi spes Maria</i> (Mária)	<i>Novum genus melodiae</i> (István király)
<i>Caeli terrae maria et in eis omnia</i> (Töviskorona)	<i>O praeclara Adalberti praesulis sollemnitas</i> (Adalbert)
<i>Congaudent angelorum chori Iesu Christi aviae</i> (Anna)	<i>Rex Salomon fecit templum</i> (templomszentelés)
<i>Decantemus singulis dignitatem titulis</i> (Szaniszló)	<i>Salve sancta Christi parens</i> (Mária)
<i>Exsultemus in hac die festiva</i> (Orsolya)	<i>Sanctae Annae devotus decantet clerus*</i> (Anna)
<i>Gaude turba fidelium mentis colens martyrium</i> (Mária)	<i>Stella maris ave gratia summa plena*</i> (Mária)
<i>Laetabundus exsultet nunc fratrum chorus</i> (Aquinói Tamás)	<i>Stella maris o Maria</i> (Mária)
<i>Lauda sponsa Genitricem</i> (Sarlós Boldogasszony)	<i>Virgo castissima invicta</i> (Barbara)
	<i>Virgo mitis mater pia</i> (Mária)

5. táblázat: Zágrábi források tételei.

<i>Ad matris Annae annua*</i> (Anna)	<i>Laude lauda gens Slavorum*</i> (Jeromos)
<i>Animemur ad agonem</i> (Ágnes)	<i>Quid tu virgo mater plorans</i> (vértanú)
<i>Collaudemus venerantes nostri regis adorantes*</i> (Mária)	<i>Quicumque vult salvus esse</i> (Szentháromság)
<i>Florens Iesse virgula*</i> (Mária)	<i>Regis mater et regina*</i> (Ave sidus lux dierum divíziója, Mária)
<i>Gaude turba caelestium*</i> (Demeter)	<i>Salutis exordium radix salutaris*</i> (Mária)
<i>Haec est dies salutaris*</i> (Katalin)	<i>Salve mater Virgo gloriosa</i> (Mária)
<i>Illuxit dies quam fecit Dominus*</i> (Laudes Salvatori voce modulemur supplici divíziója, húsvéti idő)	<i>Stabat iuxta Christi crucem*</i> (Mária)
<i>In ara Crucis hostiam*</i> (húsvéti idő)	<i>Te collaudat caelestis curia*</i> (Mária)
<i>Inflammemur ad agonem*</i> (Lőrinc)	<i>Te honorant superi*</i> (Gaude mater luminis divíziója, Mária)
<i>Isaias cecinit synagoga meminit!</i> (Laetabundus exsultet fidelis chorus divíziója, kiskarácsony, Gyertya- szentelő Boldogasszony)	

6. táblázat: Erdélyi források tételei

<i>Ab aeterno tempore</i> (Mária Fogantatása)	<i>O felicem Genitricem</i> (Sarlós Boldogasszony)
<i>Ad honorem matris Dei</i> (Havas Boldogasszony)	<i>Plebs devota iucundetur*</i> (Erzsébet)
<i>Benedicta es caelorum regina</i> (Mária)	<i>Postquam Iesus sic cenavit</i> (Jézus Szenvedéséről)
<i>Caeli regem attollamus ... qui reginam sanctissimam</i> (Heléna)	<i>Regina caelorum gaude</i> (Mária)
<i>Christi sponsa et decora</i> (pogányok ellen)	<i>Salve fratrum dux minorum</i> (Assisi Ferenc)
<i>Concinnantes Christo regi</i> (Ákos és társai)	<i>Salve salutis ianua</i> (Mária)
<i>Concordes vocibus huius diei</i> (Egyed)	<i>Te deprecemur in excelsis</i> (járvány ellen)
<i>Gaude flore virginali</i> (Mária)	<i>Verbum Dei dicens ave</i> (Mária)
<i>Hymnus Deo laudis detur</i> (Anna)	<i>Virginis in gremio</i> (Mária)

7. táblázat: Felvidéki források tételei.

<i>Audi tellus audi magni maris limbus</i> (halotti)	<i>Omnis mundus decantet ei iucundus</i> (Anna)
<i>Ave martyr gloriosa Barbaraque generosa</i> (Barbara)	<i>Salve nobilis regina</i> (Katalin)
<i>Ave virgo gloriosa sponsa Christi generosa</i> (Margit)	<i>Salve praeclara martyr Christi Sophia</i> (Zsófia)
<i>Dilecte Deo Galle perenni</i> (Gallus)	<i>Stola iucunditatis alleluia</i> (Lőrinc)
<i>Gaude caelestis sponsa</i> (szüzek)	<i>Vale solidum mundi sidus lucidum</i> (Barbara)
<i>O Maria Virgo dia</i> (Mária)	

8. táblázat: Nyomtatványok tételei.

Esztergom:	<i>Hac clara die turba festiva dat praeconia</i> (Mária Születése)
<i>Anno hominis trigesimo</i> (Festa Christi omnis divíziója, vízkereszt)	Inter sanctos Deo gratos (tizennégy segítő szent)
<i>Augustine praesulum flos!</i> (Ágoston)	<i>Lux orta est populo</i> (Lipót, kézírásos bejegyzés)
<i>Christi matris insignia</i> (Havas Boldogasszony)	<i>Martyris egregii triumphos Vincentii!</i> (Vince)
<i>Diadema salutare toto corde nos laudare</i> (Töviskorona)	Regem regum veneremur (Lipót)
Dulcis Iesus Nazareus (Jézus Neve)	Virgo templum Trinitatis (Mária)
<i>Fervore devotionis celebremus eleimonis</i> (Alamizsnás János)	Zágráb:
<i>Gaudeamus hodie et immensae laetitiae</i> (Mária nővérei)	<i>Dic nobis Maria</i> (Victimae paschali laudes divíziója, Mária)
Gemebundus Mariae decantet clerus (Mária hét fájdalma)	Esztergom és Zágráb: <i>Salve mitis et benigne</i> (Wolfgang)

A következő csoportot (89 tétel) azok a darabok alkotják, melyek még nem tekinthetők a törzsszanyag részének annak ellenére, hogy több hagyományterületről és valamivel nagyobb számú forrásból ismertek. 42 szekvencia két-két tradíció szerkönyveiben tűnik fel (9. táblázat), 19 három-három (10. táblázat), 10 pedig négy-négy³⁶ hagyományból dokumentálható. Hét tétel elszórtan bár,

³⁶ Esztergom–Zágráb–Erdély–Felvidék: *Decet huius cunctis horis** (Sarlós Boldogasszony), *Gaudeat ecclesia per quattuor climata** (Mindenszentek), *Laudes Salvatori voce modulemur supplicí* (húsvét). Esztergom–Zágráb–Erdély–szerzetesrendek: *Ave virgo gloriosa Virgo mater gratiosa** (Mária, domonkosok), *De profundis tenebrarum** (Ágoston, domonkosok), *Gaude Virgo mater Christi quae per aurem concepisti** (Mária, ágostonosok), *Psallat concors symphonia** (Dorottya, ágostonosok). Esztergom–Zágráb–Felvidék–ágostonosok: *Veni Virgo virginum veni lumen luminum** (Mária). Esztergom–Erdély–Felvidék–ágostonosok: *Gaude Maria templum summae maiestatis* (Mária), *Stabat mater dolorosa** (Mária).

de valamennyi rítusterületen felbukkan.³⁷ Figyelemreméltó, hogy a szekuláris forrásoknak a szerzetesrendiek közül leggyakrabban a domonkosokkal, kisebb számban egyes ágostonosokkal (de ezeknél nem beszélhetünk egységes rendi gyakorlatról) van közös szekvenciája, a ferencesekével egyszer sem. Noha elvétve más tradícióban is megtalálható, négy prosa mégis elsősorban a zágrábi püspökség jellegzetességének, mintegy törzsanyagának tekinthető.³⁸ Az a további hét darab, mely csak szórványosan szerepel kéziratot forrásainkban, a nyomtatott misekönyvekben szinte mindig megtalálható.³⁹

9. táblázat: 2-2 hagyományban szereplő tételek.

Esztergom–Zágráb:	Esztergom–domonkosok:
<i>Caeli quondam roraverunt</i> * (Mária)	<i>Inter choroſ supernorum</i> (Remete Antal)
<i>Caput draconis ultimum</i> * (Assisi Ferenc)	<i>Omnes gentes plaudenteſtes choroſ ducite</i>
<i>Hodiernae feſtum lucis eſt Achatii laus ducis</i> *	(Mennybemenetel)
(Ákos és társai)	Zágráb–Felvidék:
<i>Laetabundus Franciſco decantet cleruſ</i> (Assisi Ferenc)	<i>Ave cella novae legiſ</i> * (Mária)
<i>Mira mater exſtitit</i> * (Mária)	<i>Imperatrix angelorum</i> * (Mária)
<i>Missus Gabriel de caeliſ</i> * (Mária)	<i>Mariae praeconio ſerviat cum gaudio</i> * (Mária)
<i>Rex regum Dei Agne</i> * (húsvéti idő)	<i>Qui ſunt iſti qui volant ut nubes per aera</i> *
<i>Sonent plauſus laetabundi</i> * (Pálforduló)	(apostolok)
<i>Surſum ſonent laudiſ meloſ</i> * (Mennybemenetel)	<i>Rex regum Deuſ noſter colende</i> (hitvalló)
<i>Veni Spirituſ conſolator alme</i> * (pünkösöd)	Zágráb–domonkosok:
Esztergom–Felvidék:	<i>Adeſt dieſ celebriſ quo lumen de tenebriſ</i> *
<i>Ave hierarchia caeleſtiſ et pia</i> (Mária)	(Péter vértanú)
<i>Chriſte tui praeclari militiſ Wencelai</i> (Vencel)	<i>Ave Virgo gloriſa caeli iubar mundi roſa</i> * (Mária)
<i>Cum ſuprema melodia</i> (apostolok)	<i>Ave Virgo virginuſ</i> * (Mária, ágostonoſ is)
<i>Glorioſa fulget dieſ</i> (hitvalló)	<i>Clari duceſ noſtrae ſpei</i> * (Péter és Pál)
<i>Iucundare plebſ fidelis cuiuſ Pater eſt in caeliſ</i> *	<i>Gratuletur munduſ iſte</i> * (Kereſztelő János)
(evangéliſták)	<i>Salvatoriſ mater pia</i> * (Mária)
<i>Memoria Mariae Virginiſ</i> * (Mária)	<i>Tibi cordiſ in altari</i> * (Mária)
<i>Orbiſ totuſ gratuletur</i> (Mária)	Erdély–Felvidék:
<i>Regum genuſ triumphale</i> (Novae laudiſ attollamuſ	<i>Ave pater N. ave ſiduſ aureuſ</i> (hitvalló)
divíziója, László)	<i>Laeto corde reſonemuſ</i> (Barbara)
<i>Salve Cruſ ſancta arbor digna</i> (Szent Kereſzt)	<i>Sancte Dei pontifex</i> (Miklós)
<i>Serpentiſ antiquuſ viciſ in ligno</i> (Jézuſ Öt Sebérről)	Erdély–domonkoſok:
Esztergom–Erdély:	<i>Ave praeclara Katherina</i> (Katalin)
<i>Decantemuſ congaudenteſ</i> (Mihály)	<i>Profitenteſ unitateſ</i> (Szentháromság)
<i>Laſ ſit regi gloriſae</i> * (Ágneſ)	
<i>Lux praeclara lux ſolleſmiſ</i> (Szervác)	

³⁷ *Dieſ irae dieſ illa** (halotti), *Hodiernae feſtum lucis et ſolleſme vitae ducis** (Lándzſa), *Hodiernae lux diei celebriſ in matriſ Dei** (Mária), *Imperatrix gloriſa potens et imperioſa** (Mária), *Salve mater Salvatoriſ vaſ electuſ vaſ honoris** (Mária), *Surgit Chriſtuſ cum trophaeo iam ex agno factuſ leo** (húsvét), *Veni praeceſa domina** (Sarlóſ Boldogaſſzony).

³⁸ *Ave Maria gratia plena** (Mária), *In valle miſeriae** (vaſárnap), *Iucundetur plebſ fidelis Eliſabeth quod in caeliſ** (Erzſebet), *Quadriforme Crucis ſignuſ** (Szent Kereſzt).

³⁹ *Adeſt dieſ celebriſ quo pacatuſ miſeriſ* (Színeváltozáſ), *Ave ſiduſ lux dieſum* (Mária), *Ave Verbi Dei pareſ* (Sarlóſ Boldogaſſzony), *Diem feſtuſ Bartholomaei* (Bertalan), *Hic ſanctuſ cuiuſ hodie* (Supernae matriſ gaudiſ divíziója, bármely ſzent), *O Cruſ lignuſ triumphale* (Laudeſ Crucis attollamuſ divíziója, Szent Kereſzt), *Salve ſancta facieſ* (Jézuſ arca).

10. táblázat: 3-3 hagyományban szereplő tételek.

Esztergom–Zágráb–Felvidék:

*Agone triumphali militum regis summi** (vértanúk)*Gaude Christi sponsa** (Jakab)*Laus tibi sit Christe Fili Dei unigenite** (Margit)

Esztergom–Zágráb–Erdély:

*Adest dies laetitiae qua de valle miseriae** (hitvalló)*Dies laeta celebretur** (Mária Fogantatása)*Uterus virgineus* (Mária)*Zyma vetus expurgetur* (húsvéti idő)

Esztergom–Zágráb–domonkosok:

*Altissima providente** (Mária Bemutatása)*In caelesti hierarchia** (Domonkos)*Iubilemus in hac die** (Mária)*Supernae matris gaudia* (Mindenszentek)

Esztergom–Erdély–Felvidék:

Ad laudes Salvatoris (hitvalló)*Dulce lignum adoremus** (Szent Kereszt)*Gaude mater luminis* (Mária)*Gens fidelis iucundetur* (Dorottya)*Gloriosus Christus rex humilis** (Márton)*Gratuletur orbis totus* (Margit)

Esztergom–Erdély–ágostonosok:

Consurge iubilans (Hedvig)*Illibata mente sana* (Sarlós Boldogasszony)

A középkori magyar szekvenciakészlet törzsanyagához általános elterjedtsége és ismertsége miatt 62 prosa sorolható. Közülük 53 valamennyi egyházmegye forrásban jelen van. (11. táblázat) A fennmaradók közül nyolc tétel teljesen ismeretlen a zágrábi püspökségben,⁴⁰ Szent Imre herceg szekvenciáját (*Stirps regalis proles regis*) pedig az erdélyi források mellőzik következetesen. Hat, a törzsanyaghoz tartozó prosa néhány hagyományban csak elvétve van jelen.⁴¹ A külön csoportot alkotó szerzetesrendi szerkönyvek egyike sem tartalmaz 14, az egyházmegye források törzsanyagát képező szekvenciát,⁴² 24 tétel pedig a rendi források közül kizárólag egy magyarországi ágostonosoknak készült misekönyvben szerepel.⁴³

Kizárólagos használatuk vagy a többi hagyományhoz viszonyított jóval gyakoribb megjelenésük miatt néhány szekvencia egy-egy tradíció jellemző tételének tekinthető. A legtöbb ilyen prosa (11) az esztergomi és pálos kéziratok-

⁴⁰ *Dixit Dominus ex Basan convertam** (Pálforduló), *Margaritam pretiosam** (Margit), *Natus ante saecula Dei Filius** (karácsony), *Psallat Ecclesia mater illibata** (templomszentelés), *Sanctissimae virginis votiva festa recolamus** (Katalin), *Stirpe Maria regia** (Mária Születése), *Summi triumphum regis** (Mennybemenetel), *Virgini Mariae laudes ... Eva tristis abstulit** (Mária).

⁴¹ Zágráb: *Gaude Sion quod egressus*. Zágráb és szerzetesrendi: *Ave praeclara maris stella*, *Clare sanctorum senatus apostolorum*, *Exsultent filiae Sion*, *Mane prima sabbati*. Felvidék és szerzetesrendi: *Martyr milesque Christi*.

⁴² *Caeli solem imitantes*, *Deus in tua virtute*, *Dilectus Deo et hominibus*, *Dixit Dominus ex Basan convertam*, *Laus tibi Christe Patris optimi Nate*, *Margaritam pretiosam*, *Natus ante saecula Dei Filius*, *Plausu chorus laetabundo*, *Psallite regi nostro psallite*, *Sanctissimae virginis votiva festa recolamus*, *Spe mercedis et coronae*, *Stirps regalis proles regis*, *Summi triumphum regis*, *Verbum Dei Deo natum*.

⁴³ *Benedicta semper sancta sit Trinitas*, *Caeli enarrant gloriam Dei filii*, *Concentu parili*, *Congaudent angelorum chori gloriosae Virgini*, *Congaudentes exsultemus vocali concordia*, *Eia recolamus laudibus piis digna*, *Festa Christi omnis*, *Hanc concordii famulatu*, *Ioannes Iesu Christo*, *Laudes Crucis attollamus*, *Laurenti David magni martyr*, *Laus tibi Christe qui es Creator*, *Mundi renovatio* (egy ferences is), *O beata beatorum martyrum sollemnia*, *Omnes sancti Seraphim*, *Omnes una celebremus*, *Petre summe Christi pastor*, *Psallat Ecclesia mater illibata*, *Sacerdotem Christi Martinum*, *Salve porta perpetuae lucis fulgida*, *Sancti Baptistae Christi praeconiis*, *Stirpe Maria regia*, *Summi regis archangele*, *Virgini Mariae laudes ... Eva tristis abstulit*.

ban és nyomtatványokban mutatható ki,⁴⁴ közel egyenlő számban (7, illetve 6) szerepelnek a domonkos és zágrábi szerkönyvekben,⁴⁵ míg Erdélyből három,⁴⁶ a Felvidékről pedig egy szekvencia (*Iucundare plebs fidelis cuius Pater est in caelis*) sorolható ebbe a kategóriába. Nyolc tétel két-két hagyománynak is jellegzetes darabja.⁴⁷

11. táblázat: Törzsanyag.

<i>Ave praeclara maris stella*</i> (Mária)	<i>Mittit ad Virginem*</i> (Mária)
<i>Benedicta semper sancta sit Trinitas*</i> (Szentháromság)	<i>Mundi renovatio*</i> (húsvét)
<i>Caeli enarrant gloriam Dei filii*</i> (Apostolok Szétosztása)	<i>Nativitas Mariae Virginis*</i> (Mária Születése)
<i>Caeli solem imitantes*</i> (apostolok)	<i>Novae laudis attollamus*</i> (László)
<i>Clare sanctorum senatus apostolorum*</i> (apostolok)	<i>O beata beatorum martyrum sollemnia*</i> (vértanúk)
<i>Concentu parili*</i> (Gyertyaszentelő Boldogasszony)	<i>Omnes sancti Seraphim*</i> (Mindenszentek)
<i>Congaudent angelorum chori gloriosae Virgini*</i> (Nagyboldogasszony)	<i>Omnes una celebremus*</i> (vasárnap)
<i>Congaudentes exsultemus vocali concordia*</i> (Miklós)	<i>Petre summe Christi pastor*</i> (Péter és Pál)
<i>Corde voce mente pura*</i> (István király)	<i>Plausu chorus laetabundo*</i> (evangélisták)
<i>Deus in tua virtute*</i> (András)	<i>Psallite regi nostro psallite*</i> (Keresztelő János fővétele)
<i>Dilectus Deo et hominibus*</i> (hitvalló)	<i>Quam dilecta tabernacula*</i> (templomszentelés)
<i>Eia recolamus laudibus piis digna*</i> (karácsony)	<i>Quem invisibiliter*</i> (hitvalló)
<i>Exsultent filiae Sion*</i> (szűzek)	<i>Rex omnipotens die hodierna*</i> (Mennybemenetel)
<i>Festa Christi omnis*</i> (vízkereszt)	<i>Sacerdotem Christi Martinum*</i> (Márton)
<i>Gaude Sion quod egressus*</i> (Erzsébet)	<i>Sacrosancta hodiernae festivitatis praeconia*</i> (András)
<i>Grates nunc omnes reddamus*</i> (karácsony)	<i>Salve porta perpetuae lucis fulgida*</i> (Mária)
<i>Hanc concordie famulatu*</i> (István vértanú)	<i>Sancti Baptistae Christi praeconiis*</i> (Keresztelő János)
<i>Ioannes Iesu Christo*</i> (János evangélista)	<i>Sancti Spiritus assit nobis gratia*</i> (pünkösöd)
<i>Laetabundus exsultet fidelis chorus*</i> (karácsonyi idő)	<i>Spe mercedis et coronae*</i> (vértanúk)
<i>Lauda Sion Salvatorem*</i> (Ürnapja)	<i>Summi regis archangele*</i> (Mihály)
<i>Laudes Crucis attollamus*</i> (Szent Kereszt)	<i>Veni Sancte Spiritus*</i> (pünkösöd)
<i>Laurenti David magni martyri*</i> (Lőrinc)	<i>Verbum bonum et suave*</i> (Mária)
<i>Laus tibi Christe Patris optimi Nate*</i> (Aprószenetek)	<i>Verbum Dei Deo natum*</i> (János evangélista)
<i>Laus tibi Christe qui es Creator*</i> (Mária Magdolna)	<i>Victimae paschali laudes*</i> (húsvét)
<i>Mane prima sabbati</i> (húsvéti idő)	<i>Virginalis turma sexus*</i> (Orsolya)
<i>Martyr milesque Christi*</i> (György)	<i>Virgini Mariae laudes ... O beata domina*</i> (Mária)
	<i>Virginis venerandae*</i> (szűzek)

⁴⁴ *Corona sanctitatis et immortalitatis, Dulcis Iesus Nazarenus, Gaude Christi sponsa, Gemebundus Mariae decantet clerus, Inter sanctos Deo gratos, Laude Christo debita, Laudes Salvatori voce modulemur supplici, Sacrosancta hodiernae festivitatis praeconia, Regem regum veneremur, Virgini Mariae laudes ... Eva tristis abstulit, Virgo templum Trinitatis.*

⁴⁵ Domonkos: *Ave praeclara Katherina, Ave Virgo gloriosa Virgo mater gratiosa, Ave Virgo virginum, De profundis tenebrarum, Omnes gentes plaudite festos choros ducite, Profitentes unitatem, Tibi cordis in altari. Zágráb: Ad matris Annae annua, Ave Maria gratia plena, In valle miseriae, Iucundetur plebs fidelis Elisabeth quod in caelis, Quadriforme Crucis signum, Stabat iuxta Christi crucem.*

⁴⁶ *Laus sit regi gloriae, Lux praeclara lux sollemnis, Sancte Dei pontifex.*

⁴⁷ Esztergom és Zágráb: *Quam dilecta tabernacula, Quem invisibiliter, Sonent plausus laetabundi, Virginis venerandae.* Esztergom és domonkos: *Supernae matris gaudia.* Zágráb és domonkos: *Clari duces nostrae spei, Gratuletur mundus iste.* Erdély és Felvidék: *Ad laudes Salvatoris.*

A rendelkezésre álló szerkönyvek anyagának első áttekintése eddig három eredménnyel járt. 1) Amellett, hogy a már ismert tételeknek újabb szöveges és hangjelzett forrásai bukkantak fel, számottevően gyarapodott a magyarországi kódexekből és nyomtatványokból dokumentálható prosák száma. 2) Az új kottás szekvenciák mellett ismertté vált néhány, eddig csak szöveggel fennmaradt tétel dallama. 3) Míg Rajeczky Benjamin a *Melodiarium*-ban —a hangjelzett források alapján— nyolc olyan tételt sorolt fel, melyeket csak hazai forrásaink tartalmaznak vagy minden valószínűség szerint magyar eredetű, addig a ma ismert 283 darab közül 48 vagy nem szerepel a szekvenciaszövegek gyűjteményes kiadásában,⁴⁸ vagy kizárólag magyar forrásból regisztrálja őket. (12. táblázat)

12. táblázat: Jelenleg csak magyar forrásból ismert tételek.

<i>Ab aeterno tempore</i>	<i>Iucundetur plebs fidelis Elisabeth quod in caelis</i>
<i>Augustine praesulum flos</i>	<i>Laetabundus et canorus</i>
<i>Ave pater N. ave sidus aureum</i>	<i>Laudabilem virum adoremus</i>
<i>Caeli quondam roraverunt</i>	<i>Laude lauda gens Slavorum</i>
<i>Caeli regem attollamus ... qui reginam sanctissimam</i>	<i>Lux orta est populo</i>
<i>Christi matris insignia</i>	<i>Memoria Mariae Virginis</i>
<i>Christi sponsa et decora</i>	<i>Mira mater exstitisti</i>
<i>Collaudemus venerantes nostri regi adorantes</i>	<i>Novae laudis attollamus</i>
<i>Concinnantes Christo</i>	<i>Novum genus melodiae</i>
<i>Concordes vocibus huius diei</i>	<i>O Maria Virgo dia</i>
<i>Corde voce mente pura</i>	<i>Plebs fidelis iucundetur</i>
<i>Decantemus congaudentes</i>	<i>Quem invisibiliter</i>
<i>Decantemus singulis dignitatem titulis</i>	<i>Salve praeclara martyr Christi Sophia</i>
<i>Festum agat totus mundus</i>	<i>Salve sancta facies</i>
<i>Florens lesse virgula</i>	<i>Stirps regalis proles regis</i>
<i>Gaude turba caelestium</i>	<i>Surgit virgo cum trophaeo dum se tradit summo Deo</i>
<i>Gloriosae Virgini choris in angelicis</i>	<i>Te collaudat caelestis curia</i>
<i>Gloriosus Christus rex humilis</i>	<i>Te deprecemur in excelsis</i>
<i>Gratuletur mundus iste</i>	<i>Te honorant superi</i>
<i>Haec est dies salutaris</i>	<i>Vale solidum mundi sidus lucidum</i>
<i>Hymnus Deo laudis detur</i>	<i>Verbum Dei dicens ave</i>
<i>In ara crucis hostiam</i>	<i>Virgo castissima invicta</i>
<i>Inflammemur ad agonem</i>	<i>Virgo templum Trinitatis</i>
<i>Inter sanctos Deo gratos</i>	<i>Vitis palmes exstas verae</i>

⁴⁸ Guido Maria DREVES–Clemens BLUME–Henry Marriott BANNISTER (Hrsg.): *Analecta Hymnica Medii Aevi*. I–LV. Leipzig 1886–1922.

Függelék

Forrásjegyzék⁴⁹

Esztergom: Kéziratok

könyvtári jelzet	rövid meghatározás	SzJ	RP	Holl
A-GÖ 107	pálos misszálé, XIV.	M 46	—	M3
A-GÖ 234	pálos misszálé, XIV–XV.	M 22	—	M05
H-Bn 91	magyar misszálé, 1363	—	No. 23	M11
H-Bn 94	pozsonyi misszálé „H”, XIV.	M 3	No. 14	M8
H-Bn 214	pozsonyi misszálé „A”, XIV. sz. közepe	—	No. 11	M04
H-Bn 215	pozsonyi misszálé „B”, XIV.	—	No. 12	M6
H-Bn 216	pozsonyi misszálé „D”, XV.	M 4	No. 27	M15
H-Bn 218	pozsonyi misszálé „E”, XV.	—	No. 28	M16
H-Bn 219	pozsonyi misszálé „G”, 1488	M 5	No. 46	M26
H-Bn 220	pozsonyi misszálé „C”, XIV. sz. közepe	—	No. 13	M5
H-Bn 222	pozsonyi misszálé „F”, XV.	—	No. 45	M09
H-Bn 317	veszprémi pontifikálé	C 29	No. 143	—
H-Bn 377	az ötvöscéh miséinek s officiumainak anyaga, 1423	C 32	No. 40	—
H-Bn 435	magyarországi úti misszálé, XIV.	M 47	No. 15	M9
H-Bn Fol. lat. 3522	Patai (Gyöngyöspata) graduálé, XVI. sz. közepe	C 102	—	M36
H-Bn MNy 1	Pray-kódex, 1192–1195	C 19	No. 2	M01
H-Bn MNy 17	Batthyány Boldizsár misekönyve, 1489	—	No. 47	—
H-Bn Ms. Mus 7240	pálos (?) graduálé, XVII. sz. közepe	C 124	—	—
H-Bu A 114	gyöngyösi graduálé (Gyöngyösi Szántó András graduáléja), 1618–1623	C 123	—	—
H-Bu A 115	pálos graduálé (újhelyi pálos graduálé), 1623	C 105	—	—
H-Bu Cod. lat. 73	Szepesi ordinárius, 1469 előtt	—	—	—
H-Bu Cod. lat. 106	magyarországi úti misszálé, XV.	M 29	No. 31	—
H-Efkö I. 1a–b	esztergomi graduálé („Bakócz graduálé”, 2 kötet), XV / XVI.	C 15	No. 171	M31
H-Efkö I. 20	pozsonyi misszálé „I”, XV.	—	No. 29	M17
HR-Zu MR 165	Chartvirgus-pontifikálé, XI.	C 64	—	—
SK-BRm EC Lad. 3 és EL 18	Missale notatum Strigoniense, XIV/1.	C 17, C 98	—	M10
RO-AJ R II. 134	pozsonyi misszálé, 1377	M 8	—	M12
TR-Itks 60	isztambuli misszálé, XIV/2.	—	—	—
TR-Itks 68	Futaki Ferenc graduáléja, 1463	C 45	—	M30
US-NYpm	Kálmáncsehi Domonkos breviáriuma és	—	—	—
M.A.G. 7	misszáléja, XV.	—	—	—

⁴⁹ SzJ=SZENDREI Janka: *A magyar középkor hangjegyes forrásai*. Műhelytanulmányok a Magyar Zenetörténethez 1. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 1981. RP=RADÓ Polikárp: *Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1973. Holl=lásd a 22. lábjegyzetet. RMK=SZABÓ Károly: *Régi Magyar Könyvtár I–III*. Budapest 1879–1898.

Esztergom: Nyomtatványok

rövidítés	Cím	RMK	Holl
MissStrig 1484	Missale Strigoniense, Nürnberg 1484	RMK III. 7	MStrig 1484
MissStrig 1490	Missale Strigoniense, Nürnberg 1490	RMK III. 22	MStrig 1490
MissStrig 1493	Missale Strigoniense, Venezia 1493	RMK III. 27	MStrig 1493
MissPer	Missale Strigoniense, Venezia 1498 „Perényi”	RMK III. 46	MStrig 1498/1
MissStrig 1498/1	Missale Strigoniense, Nürnberg 1498	RMK III. 44	MStrig 1498/2
MissStrig 1498/2	Missale Strigoniense, Venezia 1498	RMK III. 46	—
MissStrig 1500	Missale Strigoniense, Venezia 1500	RMK III. 5044	MStrig 1500
MissStrig 1503	Missale Strigoniense, Venezia 1503	RMK III. 118	MStrig 1503
MissStrig 1507	Missale Strigoniense, Venezia 1507	RMK III. 148	MStrig 1507
MissStrig 1508	Missale Strigoniense, Wien 1508	RMK III. 149	MStrig 1508
MissStrig 1511/1	Missale Strigoniense, Basel 1511	RMK III. 168	MStrig 1511/2
MissStrig 1511/2	Missale Strigoniense, Venezia 1511	RMK III. 175	MStrig 1511/1
MissStrig 1512	Missale Strigoniense, Venezia 1512	RMK III. 180	MStrig 1512
MissStrig 1513	Missale Strigoniense, Venezia 1513	RMK III. 185	MStrig 1513
MissStrig 1514	Missale Strigoniense, Wien 1514	RMK III. 189	MStrig 1514
MissStrig 1518	Missale Strigoniense, Venezia 1518	RMK III. 226	MStrig 1518
MissPaul 1514	Missale Ordinis Fratrum Eremitarum Sancti Pauli primi Eremitae, Venezia 1514	RMK III. 196	MPaul 1514
OrdStrig	Ordinarius Strigoniensis, Nürnberg 1493	RMK III. 5031	—

Pécs: Nyomtatványok

rövidítés	Cím	RMK	Holl
MissQuin 1487	Missale Quinqueecclesiense, Basel 1487	RMK III. 7310	—
MissQuin 1499	Missale Quinqueecclesiense, Venezia 1499	RMK III. 52	MQueeel 1499

Eger: Nyomtatvány

rövidítés	Cím	RMK	Holl
OrdAgr	Ordinarius sive rubricella ad veram notulam almae Agriensis ecclesiae, Krakkó 1509	RMK III. 157	—

Zágráb: Kéziratok

könyvtári jelzet	rövid meghatározás	SzJ	RP	Holl
A–GÜ 1/43	zágrábi egyházmegyes missale notatum, XIII/1.	C 47	No. 6	M02
A–Su M.III. 23	zágrábi misszale, XV.	—	—	M24
H–Kf Ms. 302	Medvedics rituále, 1647–1650	C 122	—	—
HR–Za II.a 25	zágrábi processzionále, 1734	—	—	—
HR–Za II.a 31	zágrábi processzionále, 1750	—	—	—
HR–Za III.d. 23	zágrábi misszale, XIV.	—	—	M35
HR–Za III.d. 182	zágrábi graduále, XIV.	—	—	M08
HR–Za IV.C. 59	zágrábi misszale, XIV.	—	—	—
HR–Za VII. 104	zágrábi processzionále, 1697	—	—	—
HR–Za 158	zágrábi processzionále, XVIII.	—	—	—
HR–Zk 355	Kálmáncsehi Domonkos misszáléja XV/ex	—	—	M27
HR–Zu MR 6	zágrábi graduále, 1719	—	—	—

HR–Zu MR 10	zágrábi intonárium („Thúz Osvát intonárium”), XV/ex	C 57	—	—
HR–Zu MR 13	zágrábi misszále, XIV.	—	—	—
HR–Zu MR 25	zágrábi pontifikále, XII–XIII.	—	—	—
HR–Zu MR 26	zágrábi misszále, XV.	—	—	M25
HR–Zu MR 46	zágrábi breviárium és misszále, XV.	—	—	B14
HR–Zu MR 52	zágrábi kyriale-szekvencionále, XVIII.	C 85	—	—
HR–Zu MR 62	zágrábi misszále, XV.	—	—	—
HR–Zu MR 108	zágrábi processzionále, 1698	—	—	—
HR–Zu MR 133	zágrábi misszále, XIV/1.	M 9	—	M4
HR–Zu MR 168	zágrábi misszále, XIV.	—	—	—
HR–Zu MR 170	zágrábi misszále (Topuskói apát), XV.	—	—	M28
HR–Zu MR 191	zágrábi processzionále, 1742	—	—	—

Zágráb: Nyomtatvány

rövidítés	Cím	RMK	Holl
MissZag 1511	Missale Zagrabiense, Venezia 1511	RMK III. 176	MZagr 1511

Erdély: Kéziratok

könyvtári jelzet	rövid meghatározás	SzJ	RP	Holl
H–Bn Fol. lat. 3815	erdélyi graduále, 1534	C 37	—	—
RO–AJ R I. 24	magyarországi misszále, XIV/ex	—	—	M06
RO–AJ R IX. 57	gyergyói graduále, XVI/1.	—	—	—
RO–BRbe I.F. 67	brassói graduále, XIV/1.	C 81	—	—
RO–Sb 595	nagyszebeni „Halbgebachsen” misszále, 1430	—	—	—
RO–Sb 665	„Liber specialis missarum”, 1394	—	—	—
RO–Sb 759	brassói graduále XVI/in	C 38	—	M39
RO–Sb s. sign.	medgyesi szekvenciárium, 1450 körül	C 127	—	—
CantCsik	Csiksomlyói kancionále, XVI., Csiksomlyó, Ferences könyvtár 5252	—	—	—
MissGyer	gyergyói misszále, 1428, Gyergyószentmiklós, katolikus plébánia 845	—	—	—
MissHel	heltaui misszále, XIV., Nagydisznód, evangélikus plébánia, jelzet nélkül	—	—	—

Felvidék: Kéziratok

könyvtári jelzet	rövid meghatározás	SzJ	RP	Holl
H–Bn 92	magyarországi (Szepesség) misszále, XIV.	M 1	No. 9	M7
H–Bn 172a	kassai graduále XVI/in	C 25	No. 173	M33
H–Bn 172b	kassai graduále XVI/in	C 26	No. 173	M33
H–Bn 395	misszále (Kelet-Magyarország?) XIV.	M 7	No. 10	M14
H–Efkö I. 3	Ulászló graduále, XVI/in	C 5	No. 172	M32
RO–AJ R I. 23	kassai misszále, XV.	M 30	—	M18
RO–AJ R I. 96	felvidéki graduále, XIV.	C 49	—	M40
SK–BRsa 67	nyitrai graduále, XVI. sz. eleje	C 79	—	M34
SK–Sk Mus 1	szepesi graduále, 1426	C 84	—	M29

Szerzetesrendek: Kéziratok

könyvtári jelzet	Rövid meghatározás	SzJ	RP	Holl
A-GÜ 1/29	németújvári ferences misszále, XV.	M 61	—	—
H-Bn 334	spalatói úti misszále, XIV., domonkos	M 27	No. 22	—
H-Bu Cod. lat. 123	ferences graduále XIV/1.	C 68	No. 164	—
H-Bu Cod. lat 124	Ozorai colligatum, XV–XVI., ferences	C 67	—	M1
H-Em S.N.	domonkos kancionále, XV.	C 6	No. 191	—
H-SYfk 6264	premontrei apácák kancionáléja („Szegedi kódex”), 1516	C 18	No. 198	—
PL-GNd 150	magyarországi ágostonos kanonokok misszáléja, 1394–1399	—	—	—
RO-AJ R I. 25	domonkos misszále, 1479	M 25	—	M22
RO-AJ R I. 50	domonkos misszále, XV.	M 24	—	M23
GradCsik	Csiksomlyói graduále, 1524, Csiksomlyó, Ferences könyvtár Cod. lat. 3	—	No. 176	—

rövidítés	Cím	RMK	Holl
MissUlt 1480	Missale ad usum dominorum Ultramontanorum, Verona 1480	RMK III. 2	MStrig 1480

Folytatjuk